

Observacions sobre la riquesa estilística de les *Històries* d'Heròdot

Jordi Redondo

La crítica moderna no ha estat pas gaire amatent a l'hora de valorar positivament les excel·lències historiogràfiques d'Heròdot, el pare del gènere, segons que l'anomena Ciceró.¹ Tanmateix, tampoc la vàlua literària de les *Històries* no ha estat gens reconeguda. La causa principal d'aquest corrent d'opinió rau en el fet que no ha estat fàcil de trobar-hi uns principis compositius. Pocs autors han posat en relleu l'existència d'una certa planificació de l'obra: el desinterès de l'autor no li hauria permès d'arrodonir l'elaboració del text, desatesa d'ençà del progressiu increment de les hostilitats entre Esparta i Atenes;¹ o bé la mort el sorprengué abans d'acomplir els propòsits inicials.² En tot cas, hom accepta que les *Històries* presenten un reguitzell de minúscules unitats narratives que no s'hi integren de forma prou harmoniosa, i que sovint es relacionen directament amb el conte popular i amb la novel·la.³ Aquesta situació és la que induí Bauer, Jacoby, Powell, etc., a proposar que Heròdot mai no va concebre la seva obra com ens ha pervingut.⁴ Per consegüent, era de preveure que els judicis sobre el valor estilístic se'n ressentissin.

Potser per aquesta menysvaloració de les qualitats literàries del text herodoteu no és fàcil de trobar dissertacions d'una mínima extensió que fugin del tòpic del seu caràcter arcaitzant. N'hi ha, però, algunes de ben interessants

1. Cfr. A. KIRCHHOFF, *Ueber die Entstehungszeit des herodoteischen Geschichtswerkes*, Berlín 1878, pp. 27-28.
2. Cfr. F. JACOBY, «Herodotos», *RE* Suppl. II, 1913, p. 285 ss.
3. Cfr. W. ALY, *Volksmärchen, Sage und Novelle bei Herodot und seinen Zeitgenossen*, Göttingen 1969,² pp. 251-263.
4. A. BAUER, *Die Entstehung des herodoteischen Geschichtswerkes*, Vienna 1878; F. JACOBY, *op. cit.*; J.E. POWELL, *The History of Herodotus*, Cambridge 1939.

sobre la influència de l'èpica⁵ o la sofística.⁶ Cap d'elles no aconsegueix de trencar la imatge d'un Heròdot sempre a remolc de tradicions literàries que semblen empeltades a la seva prosa.⁷ L'estudiós més explícit és Legrand, que atribueix les expressions èpiques a la simple acció de la memòria de l'escriptor, plena de passatges feliços de l'epopeia; en cap cas aquests «préstecs ingenus» no responen a un propòsit conscient, segons Legrand.⁸ A més, el crític francès assenyala que no es registren a Heròdot ni isòcola, ni homeoteleuton, ni parequesis, ni paronomàxies, si no era... per efecte de l'eventualitat.⁹ El mateix s'esdevé amb l'estil antitètic,¹⁰ els períodes rítmics,¹¹ les creacions lèxiques,¹² etc. En paraules de Schmid i Stählin, «hohes Pathos der Worte, anspruchsvoller rednerischer Aufputz, selbstbewusste Bestimmtheit der Aussagen, Kühnheit der Wortbildung, der Sprachphantasie, der Stellung und Struktur der Worte, dialektischer Schärfe und Knappheit der Diktion, kunstvoller Periodenbau stehen ihm nicht an».¹³ D'altra banda, De Sanctis sí que fa una valoració global positiva de l'obra d'Heròdot i li atorga una importància no només historiogràfica, sinó principalment literària, semblant a la de Tucídides. Ara bé, resulta si més no curiós observar com De Sanctis coincideix amb Aly en remarcar el caràcter «disorgànic» de les *Histories*, de forma que nega al seu autor tot el mèrit que en un principi li atribueix.¹⁴

Nogensmenys, el nostre parer coincideix més aviat amb el de crítics més recents, com ara Cobet, Beck o Müller: el primer defensa la teoria que els diferents excursus fan la funció d'element d'interconnexió entre els períodes narratius.¹⁵ Quant a Beck, el seu estudi pondera el gran mestratge d'Heròdot en l'ús de la *Ringkomposition* al llarg de tota l'obra i particularment als discursos, fins al punt que aquesta tècnica compositiva hi presenta un alt rendiment estilístic.¹⁶ Finalment, Müller ha demostrat no només l'existència d'uns principis caracteritzadors de l'estructura de l'obra, sinó també l'evolució experimentada en la sintaxi, com a signe d'un enriquiment artístic delibe-

5. Cfr. A.W. FOERSTEMANN, *De uocabulis quae uidentur esse apud Herodotum poeticis*, Magdeburg 1892; M. LEUMANN aborda també el tema a *Homerische Wörter*, Basilea 1950, p. 303.

6. Cfr. P.KLEBER, *Die Rhetorik bei Herodot*, Löwenberg 1889; A. NIESCHKE, *De figurarum quae uocantur Τορτυία σχήματα apud Herodotum usu*, Münden 1891; A. CARNOY, «Procédés rythmiques dans la prose d'Herodote», *Mus. Belge* 20, pp. 90-113.

7. Cfr. W.ALY, «Formprobleme der frühen griechischen Prosa», *Philologus Suppl.* 21/3, Leipzig 1929, p. 68.

8. Ph.-E. LEGRAND, *Hérodote. Histoires* I, París, Les Belles Lettres, 1932, p. 172.

9. Ph.-E. LEGRAND, *op. cit.*, p. 173.

10. Ph.-E. LEGRAND, *op. cit.*, pp. 172-173.

11. Ph.-E. LEGRAND, *op. cit.*, p. 175.

12. Ph.-E. LEGRAND, *op. cit.*, p. 171.

13. W.V. CHRIST-W. SCHMID-O. STAEHLIN, *Geschichte der griechischen Literatur* I-2, Munic 1934, p. 658.

14. G. DE SANCTIS, «La composizione della storia di Erodoto», a *Studi di storia della storiografia greca*, Florència 1951; recollit a *Erodoto. Tucídide, Senofonte. Letture critiche* (ed. L. Canfora), Milà 1975, pp. 69-84, p. 83. W. ALY, *op. cit.*, p. 65.

15. J. COBET, *Herodots Exkurse and die Frage der Einheit seines Werkes*, Wiesbaden 1971.

16. I. BECK, *Die Ringkomposition bei Herodot und ihre Bedeutung für die Beweistechnik*, Hildesheim 1971.

radament volgut.¹⁷ És a aquesta línia que hem d'inscriure la nostra interpretació de l'estil d'Heròdot, una lectura del qual, fins i tot si no és tan exhaustiva com la voldríem, evidencia un alt grau de literaturització.

Tal vegada podríem enllaçar aquesta revisió de les característiques formals de la prosa herodotea amb el judici que d'ella feren els crítics grecs, i que oscil·la entre l'elogi i el retret. Per a Dionís d'Halicarnàs, el nostre historiador és el més important, qui superarà tots els seus predecessors:

«Fóra un gran treball recordar-se de tots ells, però n'hi haurà prou amb els qui prevalen en els gèneres en prosa, els més importants dels quals, per tal de presentar-los, jo estic convençut que són dos només, d'entre els historiadors Heròdot, d'entre els filòsofs Plató».¹⁸

«Heròdot d'Halicarnàs, que va néixer poc abans de les guerres perses i encara perllongà la seva existència fins a la del Peloponès (...) conferí al seu estil les virtuts bandejades pels historiadors anteriors a ell».¹⁹

Heròdot supera àdhuc Tucídides, car l'obra del primer és més llegidora i humana, més cerebral i tanmateix menys suggestiva la del segon:

«Quant a l'expressió dels mots, Heròdot ha cobejat la naturalitat, Tucídides el portent. Als textos, la més primordial de totes les virtuts és l'escaiença, on Heròdot és més precís que Tucídides, car aquest a tot arreu presenta un mateix estil, i encara més als discursos que als passatges narratius. (...) Per tal de dir-ho tot resumint, ambdues creacions —perquè jo mai no m'averkonyiria de dir-ne creacions— són belles, però es diferencien principalment en el fet que la bellesa d'Heròdot és riallera, la de Tucídides temible.»²⁰

Una definició prou exacta de com és d'amable l'art d'Heròdot és la següent:

«La composició literària d'Heròdot posseeix aquestes dues qualitats, perquè no només és gràcil, sinó també proporcionada.»²¹

Ara bé, el mateix Dionís considera que Heròdot acusa la manca, volguda o no per ell, dels recursos estructurals i estilístics propis de la retòrica:

«Aquest, doncs, superava de molt els altres, certament, en la selecció i combinació dels mots i en la varietat de les figures, car va adaptar la dicció usual per tal que esdevingués semblant a la més enlairada poesia mercès al seu poder de persuasió, als seus encants i al seu plaer, que arriba a una alta fita; no es va quedar gens enrera pel que fa a les virtuts d'estil més importants i més brillants, fora de les relatives al gènere forense, fos perquè no estigués ben dotat naturalment per a elles o perquè les negligís voluntàriament per alguna determinació prèvia, en la idea que no s'harmonitzaven amb les narracions històriques. Certa-

17. D.MÜLLER, *Satzbau, Satzgliederung and Satzverbindung in der Prosa Herodots*, Meisenheim am Glan 1980.

18. Dion. Hal. *Dem.* 41.

19. Dion. Hal. *Thuc.* 5.

20. Dion. Hal. *Pomp.* 3.

21. Dion. Hal. *Comp.* 10.

ment, aquest autor no s'ha valgut ni de molts parlaments ni de discursos forenses, i ni tan sols posseeix força mitjançant el recurs de donar un to patètic als fets i de tonar-los impressionants.»²²

Creiem que el text no precisa de cap comentari. Si de cas, li'n contraposarem un altre, a fi de remarcar la possibilitat d'assolir el màxim d'interès estilístic tot i no comptar, sempre segons Dionís, amb les tècniques de la retòrica:

«Heròdot posseeix la sublimitat, la bellesa i el sentit de la grandiloqüència, i, en definitiva, allò que pròpiament s'anomena el model de prosa històrica.»²³

Un altre crític, probablement contemporani de Dionís, l'autor del *περὶ ὕψους*, assenyalà Heròdot com a exemple d'autor mestre de l'hipèrbaton, el canvi de persones, la perífrasi i la hipèrbole, així com l'ús del lèxic més col·loquial o familiar; també hi fa veure certs errors com ara el vici de la cacofonia i l'ús de termes massa vulgars o impropis.²⁴

Si resumim aquestes opinions, trobem que Heròdot mereix el màxim elogi per les grans qualitats de la seva prosa, l'amenitat i fluïdesa de la qual es conjuminen amb una variada gamma de recursos pensats per a atreure l'interès del lector i obsequiar-lo amb un text delitós i versàtil. Ara bé, se'n critica la manca de *uis rhetorica*, tan del gust de Tucídides —i de Tàcit, p.e.—, i que per ella sola distingeix les *Històries* d'Heròdot amb una nota més aviat negativa, car la presència de discursos o parlaments havia esdevingut un important component del gènere.

Passarem ara a fer algunes observacions sobre diversos recursos estilístics que hem cregut prou útils per tornar a definir la vessant literària de l'obra herodotea. Anotarem d'antuvi la integració per Heròdot de tòpics de l'oratoriat com ara el següent:

Εἰ γὰρ τις προϋείη πᾶσι ἀνθρώποισι ἐκλέξασθαι κελεύων νόμους τοὺς καλλίστους ἐκ τῶν πάντων νόμων, διασκεψάμενοι ἂν ἐλοίετο ἕκαστοι τοὺς ἑωυτῶν. οὕτω νομίζουσι πολλόν τι καλλίστους τοὺς ἑωυτῶν ἕκαστοι νόμους εἶναι.²⁵

Ja a l'oratoriat més antiga trobem també el *τόπος* de l'elogi de les lleis més justes, com ho proven sengles passatges d'Antifont.²⁶ Heus ací com Heròdot imita, en forma i contingut, un element originari del discurs judicial. D'altra banda, hem de citar aquí l'ús de l'anàstrofe, molt abundant al cas de *πέρι*, cfr. Hdt. II 22, 2; 54, 1; 100, 4; 135, 5; 171, 2(bis); VII 47, 1; 102, 3; 236, 3; VIII 36, 2; 49, 1; IX 45, 3, etc. Aquest tret ens porta directament a l'estil de la llengua epigràfica, d'on passà a l'oratoriat. Tot i essent un arcaisme, no podríem explicar-lo com a tal sense al·ludir al manteniment d'aquest

22. Dion. Hal. *Thuc.* 23.

23. Dion. Hal. *Pomp.* 4.

24. Ps. Longin. *Subl.* XXII 2-3, XXVI 2, XXVIII 4, XXXVIII 4, XXXI 2, XLIII 1, respectivament. D'altres referències a l'estil herodoteu, de menor interès, es troben a Arist. *Po.* 1451 b, *Rb.* III 9 (1409 a), Hermog. *Id.* pp. 408-409 RABE, Demetr. *Eloc.* II 66, Cic. *De or.* II 55, Quint. *De inst. or.* X 1, 73, etc.

25. Hdt. III 38, I.

26. Antipho V 14, VI 2.

anàstrofe a les llengües administrativa i judicial àtiques contemporànies d'Heròdot.

Un altre tipus de material estilístic és el procedent de la literatura gnòmica, relegada temps enrera a l'hexàmetre. Justament quan la prosa filosòfica jònica esdevé el nou vehicle per la γνώμη, Heròdot ens en forneix exemples com ara aquest:

Ξεῖνε, ὃ τι δεῖ γενέσθαι ἐκ τοῦ θεοῦ, ἀμήχανον ἀποτρέψαι ἀνθρώπων.²⁷

El moment triat pel nostre historiador per a l'ús de la γνώμη —perfectament construïda com a oració nominal pura i dotada del principi mnemotècnic de l'al·literació anafòrica— té un fortíssim caràcter dramàtic. La frase que acabem de llegir preludia la impotència amb què els caps *grecs* hauran de contemplar l'acompliment de la voluntat dels déus. El procediment sembla inspirat per l'escena tràgica: pensem, p.e., en els bons desitjos i la joia que envaeixen el vigia al començament de l'*Agamèmnon*, i com de sobte el presentiment de la desgràcia els trunca i es produeix un silenci que augmenta encara la tensió dramàtica.

Si ens ocupem de les figures estilístiques «clàssiques» tampoc no han de trigar a aparèixer, malgrat l'opinió de Legrand. Una mostra:

ἐπινοήσας τὰ ἦν ἀμήχανον ἐξευρεῖν τε καὶ ἐπιφράσασθαι, χελῶνῃν καὶ ἄρνα κατακόψας ὁμοῦ ἤψεε αὐτὸς ἐν λέβητι χαλκῶ χάλκεον ἐπίθημα ἐπιθείς.²⁸

La posició central de χάλκεον ἐπίθημα suposa la combinació de la figura etimològica, la paronomàsia i el quiasme. Podríem creure que això és efecte de la casualitat, o d'un ús «tradicional»? Certament, molts cops és evident que el propòsit d'Heròdot és el de l'evitació del tret estilístic, que no s'adiu prou amb la major part del text de les *Històries*. Vegem-ne un cas:

ὡς εἰ τῆς Ἰηπυγίης ἄλλο ἔθνος καὶ μὴ Ἰήπυγες ἀρξάμενοι ἐκ Βρεντεσίου λιμένος ἀποταμοῖατο μέχρι Τάραντος καὶ νεμοῖατο τὴν ἄκρην.²⁹

Sembla indiscutible que l'autor hauria pogut construir un homeotelèuton no gens forçat amb ἀποταμοῖατο i νεμοῖατο, com a Hdt. II 21, 1: ἡ δ'ἐτέρη ἀνεπιστημονεστέρα μὲν ἐστὶ τῆς λελεγμένης, λόγῳ δὲ εἰπεῖν θωμασιωτέρα κτλ. El fet, però, és que el va defugir, tal vegada perquè aquest tipus de recursos només amb el ple desenvolupament de la prosa artística podria conèixer un ús més ampli. D'altra banda, Heròdot tampoc no féu grans temptatives d'aproximació a l'estil periòdic, almenys pel que hem pogut registrar: manca l'atenció al ritme, a l'equilibri dels membres de la frase. Tanmateix, hi ha alguns exemples dignes d'esment per l'aparició de les figures de què estem parlant. Tenim casos de *uariatio* com ara Hdt. I 60, 3 δεξιώτερον... ἀπηλλαγμένον μᾶλλον; I 114, 4 ὑπὸ Κύρου... πρὸς τοῦ βουκόλου τοῦ Ἀστυάγεος παιδός, etc., i encara exemples tan característics com IX 17, 1 ἐμήδιζον γὰρ δὴ σφόδρα καὶ οὔτοι, οὐκ ἐκόντες ἀλλ'ὑπ' ἀναγκαιῆς, ο βέ IX 15, 2 οὔτι κατὰ ἔχθος αὐτῶν

27. Hdt. IX 16, 4.

28. Hdt. I 48, 2.

29. Hdt. IV 99, 5.

ἀναγκαίης μεγάλης ἐχόμενος. No hem de dubtar gens que estem a la via magistralment recorreguda per Tucídides, que va fer de la *uariatio* un tret capital de la seva *lexis*.

Un altre bon exemple és el que segueix, on es conjuguen el quiasme i l'antítesi:

θύσαντος γὰρ αὐτοῦ τὰ ἱρά οἱ λέβητες ἐπεστεῶτες καὶ κρεῶν τε ἐόντες ἐμπλεοὶ καὶ ὕδατος ἄνευ πυρὸς ἔζησαν καὶ ὑπερέβαλον.³⁰

Tot i que tenen funcions sintàctiques ben diferents, l'oposició semàntica i lèxica establerta entre ὕδατος i πυρὸς produeix un innegable efecte estilístic. Aquest estil antitètic es manifesta amb més claredat en construccions no gaire perfectes, segons que hem dit, des de punt de vista del període, però d'una gran expressivitat:

οἱ μὲν γε ψεύδονται τότε ἐπεὰν τι μέλλωσι τοῖσι ψεύδεσι πείσαντες κερδήσεσθαι, οἱ δ' ἀληθίζονται ἴνα τι τῇ ἀληθείῃ ἐπισπάσωνται κέρδος καὶ τις μᾶλλον σφι ἐπιτράπηται.³¹

Combinació d'antítesi i oxímoron és el que tenim a la frase següent:

δῆλον δ' ἐποίουν παντί τεῷ καὶ οὐχ ἥκιστα αὐτῷ βασιλεῖ ὅτι πολλοὶ μὲν ἄνθρωποι εἶεν, ὀλίγοι δὲ ἄνδρες.³²

Vegem encara un darrer exemple:

ἀλλ' ἐπεῖτε ἡμῖν ὁ λόγος οὕτω προσάντης κατίσταται, ἡμεῖς τι ὑπεῖξομεν τοῦ ἀρχαίου λόγου. εἰ τοῦ μὲν πεζοῦ ἡμεῖς ἡγέοισθε, τοῦ δὲ ναυτικοῦ ἐγώ. εἰ δὲ ἡμῖν ἡδονὴ κατὰ θάλασσαν ἡγημονεύειν, τοῦ πεζοῦ ἐγὼ θέλω.³³

Hem comprovat, doncs, que Heròdot no era pas indiferent als avantatges estilístics de l'ús de l'estil antitètic, que, segons Norden, juntament amb la parataxi caracteritza la prosa arcaica grega.³⁴ Ara bé, l'aporia es planteja des del moment que es constata l'escassetat d'aquest ús, reflectida a les nostres notes i confirmada per Immerwahr, que també el considera poc freqüent.³⁵ Si hi afegim que els registres de Schmid i Stählin són de 57 passatges on apareix l'estil antitètic, 30 dels quals corresponen a discursos,³⁶ haurem de formular una explicació ben diferent de la de Norden: l'ús de l'antítesi no respondria pas al caràcter arcaitzant de l'obra d'Heròdot, sinó a la seva voluntat d'acostar-se —probablement d'una manera progressiva al llarg de les *Històries*— als models literaris de l'oratória i de la prosa artística contemporànies.

D'altra banda, també podem trobar casos d'ús de l'estil repetitiu, molt sovint confós amb el que els mateixos grecs coneixien com a λέξις εἰρομένη. A tall d'exemple, a Hdt. I 114, 1-4 registrem ἐπαιζε (*bis*, i en anàfora) —παίζοντες — παῖδα — παίδων συμπαίζων — παῖς — παῖδας — παίδων — παῖδα, en una

30. Hdt. I 59, 1.

31. Hdt. III 72, 4.

32. Hdt. VII 210, 2.

33. Hdt. VII 160, 2.

34. E. NORDEN, *Agnostos Theos*, Leipzig 1913, apèndix VII.

35. H.R. IMMERWAHR, *Form and Thought in Herodotus*, Cleveland 1966, p. 50.

36. W.V. CHRIST-W. SCHMID-O. STAHLIN, *op. cit.* I-2, p. 574 n. 2.

acumulació que no és pas el fruit de la necessitat o de l'atzar. Vegem-ne un passatge més breu:

Τοῖσι μὲν νῦν Ἀθηναίοισι καὶ τοῖσι προσέχεσι τούτοισι τεταγμένοισι μέχρι τοῦ τῶν ἡμισέων ἡ ὁδὸς ἐγένετο κατ'αἰγιαλὸν τε καὶ ἄπεδον χῶρον, τοῖσι δὲ Λακεδαιμονίοισι καὶ τοῖσι ἐπεξῆς τούτοισι τεταγμένοισι κατὰ τε χάραδραν καὶ ὄρεα.³⁷

D'altres vegades Heròdot no guarda unes correspondències sintàctiques exactes, sinó que assoleix el mateix efecte mitjançant la reiteració del ritme narratiu, dels elements lèxics, etc.

καὶ γὰρ τὸ ἐν Θήβησι, ὡς καὶ πρότερον εἴρηται μοι, κριοπρόσωπον τοῦ Διὸς τῶγαλμὰ ἐστὶ. τυγχάνει δὲ καὶ ἄλλο σφι ὕδωρ κρηναῖον ἐόν, τὸ τὸν μὲν ὀρθρον γίνεται χλιαρόν, ἀγορῆς δὲ πληθυσίως ψυχρότερον. μεσαμβρή τε ἐστὶ καὶ τὸ κάρτα γίνεται ψυχρόν. τηνικαῦτα δὲ ἄρδουσι τοὺς κήπους· ἀποκλινομένης δὲ τῆς ἡμέρης ὑπίεται τοῦ ψυχροῦ, ἐς οὗ δύεται τε ὁ ἥλιος καὶ τὸ ὕδωρ γίνεται χλιαρόν· ἐπὶ δὲ μᾶλλον ἰὸν ἐς τὸ θερμὸν ἐς μέσας νύκτας πελάζει, τηνικαῦτα δὲ ζέει ἀμβολάδην. παρέρχονται τε μέσαι νύκτες καὶ ψύχεται μέχρι ἐς ἑῶ. ἐπίκλησιν δὲ αὕτη ἡ κρήνη καλεῖται ἡλίου.³⁸

Juntament amb aquesta simplicitat narrativa pròpia del talent historiogràfic joni, tan ben entès per Lasso,³⁹ a Heròdot es troben formacions de forta significació literària. Entre les nominals, arran de la nostra lectura n'hem pogut anotar algunes com ara Hdt. II 21 ἀνεπιστημονοεστέρη, VII 187, IX 28 ἀξιονικότερος, IX 116, 1 ἀτάσθαλος, I 45, 3 βαρυσυμφωρώτατος, I 32, 5 ζάπλουτοι, VII 18, 3 θεήλατος, V 20, 3 λειογενείους, V 92, 1 μαιφονώτερον, II 135, 5 περιλεσχήμεντος, VII 17, 4 προόπτω, IV 2, 1 προσεμφερεστάτους, IV 109, 1 φθειροτραγέουσι, II 120, 2 φρενοβλαβής, per citar-ne les més rellevants. Per consegüent, és inacceptable la pretensió de Legrand de reduir aquest capítol a «*pro o gens*»,⁴⁰ quan podem reconèixer com a noves creacions βαρυσυμφωρώτατος, λειογενείους, περιλεσχήμεντος o φθειροτραγέουσι. No hem d'insistir en el gran deute d'Heròdot envers la llengua èpica, que ell admirà i imità a consciència.⁴¹ Tanmateix cal remarcar la forta relació entre les *Històries* i la llengua de la tragèdia àtica, fins al pun que fóra ben interessant d'estudiar *in extenso* les responsions entre elles, i no només al nivell lèxic.

A més del seu coneixement de l'èpos i del drama —que arribà amb Sòfocles a l'amistat personal—, tampoc no falten proves de la gran vinculació d'Heròdot amb l'obra dels rêtors atenesos, punt sobre el qual ja hem donat algunes dades. Fixem-nos ara en la frase següent:

καίτοι γε ἐώθασι Ἕλληνας, ὡς πυνθάνομαι, ἀβουλότατα πολέμους ἵστασθαι ὑπὸ τε ἀγνωμοσύνης καὶ σκαιοτήτος.⁴²

37. Hdt. IX 102, 1.

38. Hdt. IV 181, 2-4.

39. J.S. LASSO DE LA VEGA, *De Safo a Platón*, Barcelona 1976, p. 180 ss.

40. Ph.-E. LEGRAND, *op. cit.*, p. 171.

41. Cfr. W. ALY, *op. cit.*, pp. 263-277, esp. pp. 267-271.

42. Hdt. VII 9 β 1.

Certament, l'ús de les partícules inicials, del *ὡς* parentètic –tan ben lligat al *γε* anterior pel seu valor circumstancial, modal–, l'ús de l'acusatiu adverbialitzat, i encara d'un adjectiu superlatiu, i, en fi, la *uariatio* en la selecció de sengles abstractes en *-της ο -σύνη*, tot fa pensar en un autor de mèrit. Llegim ara la continuació del passatge:

ἐπεὰν γὰρ ἀλλήλοισι πόλεμον προείπωσι, ἐξευρόντες τὸ κάλλιστον χωρίον καὶ λειότατον, ἐς τοῦτο κατιόντες μάχονται, ὥστε σὺν κακῷ μεγάλῳ οἱ νικῶντες ἀπαλλάσσονται· περὶ δὲ τῶν ἐσσομένων οὐδὲ λέγω ἀρχὴν, ἐξωλέες γὰρ δὴ γίνονται· τοὺς χρῆν, ἐόντας ὁμογλώσσους, κήρυξι τε διαχρεωμένους καὶ ἀγγέλοισι καταλαμβάνειν τὰς διαφορὰς καὶ παντὶ μᾶλλον ἢ μάχησι· εἰ δὲ πάντως ἔδεε πολεμέειν πρὸς ἀλλήλους, ἐξευρίσκειν χρῆν τῆ-ἐκάτεροί εἰσι δυσχειρώτατοι καὶ ταύτῃ πειρᾶν.⁴³

Aquí es conjuminen la *uariatio* –*κάλλιστον* i *λειότατον*, *ἔδεε* i *χρῆν*, *ἀλλήλους* i *ἐκάτεροι*–, l'*homeotelèuton* –*κατιόντες μάχονται* (...) *νικῶντες ἀπαλλάσσονται*– i la clau de volta –*κάλλιστον χωρίον καὶ λειότατον*, *κήρυξι τε διαχρεωμένους καὶ ἀγγέλοισι*– amb un perfecte sentit de l'organització del text: partícules, participis, règims, tot s'acorda amb una aital harmonia que fins i tot s'aprecia la colometria de la primera frase, configurada com un autèntic període.⁴⁴

Vegem ara un altre exemple de l'aprenentatge d'Heròdot pel que fa a la llengua de l'oratòria:

διαβολὴ γὰρ ἐστὶ δεινότατον, ἐν τῇ δὺο μὲν εἰσι οἱ ἀδικέοντες, εἷς δὲ ὁ ἀδικεόμενος. ὁ μὲν γὰρ διαβάλλων ἀδικεῖ οὐ παρεόντος κατηγορέων, ὁ δὲ ἀδικεῖ ἀναπειθόμενος πρὶν ἢ ἀτρεκέως ἐκμάθῃ. ὁ δὲ δὴ ἀπέων τοῦ λόγου τάδε ἐν αὐτοῖσι ἀδικέεται, διαβληθεῖς τε ὑπὸ τοῦ ἐτέρου καὶ νομισθεῖς πρὸς τοῦ ἐτέρου καχὸς εἶναι.⁴⁵

A part del caràcter antitètic del passatge, és clar que s'hi manifesta un principi que correspon sobretot al món del discurs judicial, del qual fou tal volta un *τόπος*. Altrament, l'anàlisi del text no fa sinó confirmar la nostra teoria que Heròdot conegué i practicà les virtuts estilístiques del gènere forense més que no ens ho fa creure Dionís d'Halicarnàs. Evidentment, del gènere forense i judicial coetani, car, segons que demostràvem a la nostra tesi doctoral, l'estil del discurs més antic està basat en l'antítesi més que en les figures que hom sol anomenar, amb no gaire justícia, «gorgianes».⁴⁶ També la preferència d'Heròdot pels ritmes dàctilo-anapèstics i espondàics, ὄλωσ

43. Hdt. VII 9 β 1-2.

44. ἐπεὰν γὰρ ἀλλήλοισι	υυ-υ----
πόλεμον προείπωσι,	υυ-υ---
ἐξευρόντες τὸ κάλλιστον	----υ---
χωρίον καὶ λειότατον,	-υ--υυυ-
ἐς τοῦτο κατιόντες μάχονται,	--υυ--υ--
ὥστε σὺν κακῷ μεγάλῳ	-υ-υ-υ-
οἱ νικῶντες ἀπαλλάσσονται.	---υυ----

45. Hdt. VII 10 η 2.

46. J. REDONDO, *Estudio lingüístico de los discursos de Antifonte* (tesi doctoral inèdita), Salamanca 1985, pp. 522 i 527.

σεμνοί, com diu Hermògenes, coincideix amb els usos del discurs antic.⁴⁷ Que les *Històries* reflecteixen fidelment nivells de llengua ben diferents, ho ratifica aquesta «transcripció» de l'estil de la cancelleria àtica:

ἔδοξε τε τοῖσι Πελοποννησίοισι ταῦτα εἶναι ποιητέα καὶ ἔταμον ὄρκιον ἐπὶ λόγῳ τοιῷδε, ἦν μὲν Ὑλλος νικήσῃ τὸν Πελοποννησίων ἡγεμόνα, κατιέναι Ἑρακλείδας ἐπὶ τὰ πατρώια, ἦν δὲ νικηθῆ, τὰ ἔμπαλιν Ἑρακλείδας ἀπαλλάσσεσθαι καὶ ἀπάγειν τὴν στρατιὴν ἑκατὸν τε ἐτέων μὴ ζητῆσαι ἀτόδον ἐς Πελοπόννησον.⁴⁸

Potser aquest passatge respon un cop més a la voluntat de contraposar realitats oposades i alhora prou equivalents com per poder intercanviar-ne els papers, les funcions, els atributs. No és pas tan sols una qüestió entre grecs i bàrbars, com s'esqueia més amunt: aquí, l'εἰρωνεία d'Heròdot ha consistit fins i tot a fer parlar els tegetes, que eren tan bons aliats dels espartans que en tenien el màxim de consideració i d'honor, exactament com ho feia la βουλή de la democràcia radical atenesa.

Acabarem aquesta aproximació a alguns aspectes de l'estil de les *Històries* amb una breu mostra de la influència que sobre el seu autor tingueren els sofistes. Es tracta del passatge que conté l'exposició de les causes que animaven Cirus a entrar en campanya contra els massagetes:

πολλά τε γὰρ μιν καὶ μεγάλα τὰ ἐπαείροντα καὶ ἐποτρύνοντα ἦν, πρῶτον μὲν ἠ γένεσις, τὸ δοκέειν πλέον τι εἶναι ἀνθρώπου, δεύτερα δὲ ἠ εὐτυχίῃ ἢ κατὰ τοὺς πολέμους γενομένη.⁴⁹

Curiosament, podem comparar aquesta declaració de principis —per bé que en tercera persona— amb aquella conversa entre Darios i Ebares, Hdt. III 85, 1-2, en què Heròdot parla primer de σοφίη, a continuació de μηχανεῖν, i després, en paral·lel, de φάρμακα i σοφίσματα, al costat d'un μηχανᾶσθαι. Per tant, un altre cop la ironia herodotea esdevé el contrapunt a la utilització d'aquests elements expressius provinents del drama o, com al cas present, dels gèneres prosítics. Cal fer, doncs, la reflexió següent: les referències que Heròdot creua com a connectius de la seva obra no només es troben al si d'una mateixa estructura narrativa i entre dos o més d'aquestes, com molt bé fa veure Immerwahr,⁵⁰ sinó que també es donen entre el context historiogràfic propi del gènere i els diversos contextos en què naturalment registrem certs tipus d'elements estilístics utilitzats al llarg de les *Històries*, la varietat dels quals hem intentat de mostrar.

Com a colofó, clourem aquestes pàgines amb una darrera i bella frase treta d'un dels moments més interessants de l'obra, el diàleg entre Artàbanos i Xerxes, Hdt. VII 46-52, fèrtil també en recursos habituals a la prosa dels sofistes.⁵¹ Si la intensitat dramàtica i de contingut d'aquest passatge no han

47. J. REDONDO, *op. cit.* p. 509.

48. Hdt. IX 26, 4.

49. Hdt. I 204, 2.

50. H.R. IMMERWAHR, *op. cit.* p. 67.

51. Així, p. e., a Hdt. VII 50, 1-2.

de valer el nostre reconeixement, dubtem que en siguin mereixedors molts autors gens maltractats per la crítica:

οὕτως ὁ μὲν θάνατος μοχθηρῆς εἰούσης τῆς ζόης καταφυγή αἰρετωτάτη τῷ ἀνθρώπῳ γέγονε, ὁ δὲ θεὸς γλυκὺν γεύσας τὸν αἰῶνα φθονερός ἐν αὐτῷ εὕρισκεται ἐών.⁵²

No hem d'insistir ja més en cap dels aspectes que hem anat tocant. Només ens queda formular el desig que com més prompte millor hom faci un estudi complet de l'estil d'Heròdot, adient amb la riquesa de la prosa deguda als afanys del pare de la història.

52. Hdt. VII 46, 4.